Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 87 (10684) | 1978 чылдың апрель 14, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының чаа Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) РСФСР-ниң Дээди Соведи апрель 12-де чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган. Совет Россияның хөй националдыг улустарынга ол кайгамчык онза болуушкун болган.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының

КОНСТИТУЦИЯЗЫ

(Үндезин Хоойлузу)

В. И. Ленинге баштаткан Коммунистиг партиянын удургулгазы-биле Россиянын ажылчыннарының болгаш тараачыннарының боттандырганы Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капиталистернин болгаш помещиктернин эрге-чагыргазын дүжүр октааш, революстуг чаалап алышкынларны камгалаарының, социализмни болгаш коммунизмни тургузарының кол чепсээ — пролетариат диктатуразын болгаш Совет күрүнени тургускан.

Совет эрге-чагырга Россияның бүгү улустарынга деп эргени болгаш хостуг бот-тодараттынар чорукту магадылап, ажылчы чоннарга ёзулуг демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны тывыскан. РСФСР-ниң тургустунганы орус улуска, Россия Федерациязының бүгү нацияларынга болгаш биче улустарынга совет улустарның акы-дүшма өг-бүлезинде олардың национал онзагай байдалдарын барымдаалавышаан, экономиктиг, социал болгаш культурлуг бүгү талазы-биле хөгжүлдезинге таарымчалыг байдалдарны хандырып берген.

РСФСР-ниң өске совет республикалар-биле ССР Эвилели кылдыр каттышканы чурттуң улустарының үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарынга күштерин база аргаларын улам көвүдеткен.

Эвиледешкен чаңгыс аай күрүне — ССР Эвилели кылдыр өске республикалар-биле РСФСР-ниң каттышкан чоруу социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны боттандырарынга, социализмни тургузарынга болгаш оон чаалап алышкынларын камгалаарынга чурттун улустарының күштерин база аргаларын улам көвүдеткен.

Коммунистиг партияга удурткан совет улустун тургузукчу ажыл-чорудулгазының түңнелинде сайзырангай социалистиг нийтилел—күш-ажыл кижилериниң ёзулуг хостуг нийтилели ССРЭ-де тургустунган, күчүлүг бүдүрүкчү күштер ынча тургустунган, чоннуң чагаг чоруу база культуразы чайгылыг чокка бедээн, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилели быжыккан.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы — совет улустун күрүне талазы-биле чаңгыс аай чоруун боттандырып, коммунизмни кады тургузарынга бүгү нацияларны болгаш биче улустарны сырый каттыштырган Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң составында деп эргелиг республика.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының улузу,

эртемниг коммунизмнин идеяларын удуртулга болдурбушаан, боду бүгү совет улустун чарылбас кезээ бооп турарын медерел билбишаан, РСФСР-ниң 1918 чылдагы Конституциязының, РСФСР-ниң 1925 чылдагы Конституциязының, РСФСР-ниң 1937 чылдагы Конституциязының идеяларын база принциптерин салган арттырбышаан база ССРЭ-ниң нийтилел тургузуунуң болгаш политиказының үндезиннерин быжыглаан, хамаатыларның эргелерин, хосталгаларын болгаш хүлээлгелерин, бүгү-улустун социалистиг күрүнезинин организациязының принциптерин база эчис сорулгаларын доктааткан ССР Эвилелиниң Конституциязына (Үндезин Хоойлузунга) дүүштүр бо Конституцияны хүлээп ап, чарлап тур.

I. РСФСР-ниң нийтилел тургузуунуң болгаш политиказының үндезиннери

1 эге.

Политиктиг система

1 үүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы болза ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның, республиканың бүгү нацияларының болгаш биче улустарының ажылчы чоннарының күзел-соруун база эрге-ажыктарын илергейлеп турар бүгү улустун социалистиг күрүнези-дир.

2 үүл. РСФСР-де бүгү эрге-чагырга чоннуу болуп турар. РСФСР-ниң политиктиг үндезини болуп турар улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын чон боттандырып турар.

Күрүненин өске бүгү органнары улус депутаттарының Советтеринин контролюнга турар болгаш оларга отчёттуг болур.

3 үүл. Совет күрүненин организациязы болгаш ажылчорудулгазы демократтыг централизмнин принципинге: күрүне эрге-чагыргазының бүгү органнарының адаандан үстүнге чедир сонгулдалыг болурунга, оларның чонга отчёттуг болурунга, үстүнде турар органнарның шийтпирлериниң адаанда турарларынга ыяап-ла албан болурунга дүүштүр тургустунар. Демократтыг централизм болза чаңгыс аай удуртулганы чер-черде инициатива-биле болгаш чогаадыкчы идепкей-биле, даандырган ажыл-херек дээш күрүне органы бүрүзүнүң база эрге-дужаалдыг кижи бүрүзүнүң харыысалгазы-биле дүүштүрүп турар.

4 үүл. Совет күрүне, оон бүгү органнары социалистиг хоойлу-дурумге үндезилеп ажыллап, эрге-чурумну, нийтилелдин эрге-ажыктарын, хамаатыларның эргелерин база хосталгаларын камгалаарын хандырып турар.

Күрүне болгаш хөй-нийти организациялары, эрге-дужаалдыг кижилер ССРЭ-ниң Конституциязын, РСФСР-ниң Конституциязын болгаш совет хоойлуларны сагыыр хүлээлгелиг.

5 үүл. Күрүне амыдыралының эн чугула айтырыгларын бүгү улустун мурнунга чугаалажып көөрү-биле киирер, а ол ышкаш бүгү улустун бадылзашкынынга (референдумга) тургузар.

6 үүл. Совет нийтилелдин удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, оон политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-нийти организацияларының өзээ Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болур. СЭКП чон дээш турып турар болгаш чонга бараан болуп турар.

Марксизм-ленинчи өөредиг-биле чепсегленген Коммунистиг партия нийтилел хөгжүлдезинин кол перспективазын, ССРЭ-нин иштики болгаш даштыкы политиказының шугумун тодарадып, совет улустун тургузукчу улуг ажыл-чорудулгазын удуртуп, коммунизмнин типлелгези дээш оон демиселинге планныг, эртемге үндезилеттинген шынар-бүдүш киирип турар.

Бүгү-ле партия организациялары ССРЭ-нин Конституциязын барымдаалап ажылдап турар.

7 үүл. Профессионалдар эвилелдери, Бүгү-эвилелдин Аныяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилели, кооператив болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары боттарының уставтарында сорулгаларынга дүүштүр күрүне болгаш нийтилел ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга, политиканын, ажыл-агыйның база социал-культураның айтырыгларын шийтпирлээринге киржип турар.

8 үүл. Күш-ажылчы коллективтер күрүне болгаш нийтилел ажыл-херектерин чугаалажып көөрүнге база шийтпирлээринге, бүдүрүлгени болгаш социал хөгжүлдени планнаарынга, кадрларны белеткээринге база таарыштыр тургузарынга, бүдүрүлгелерни болгаш албан черлерин эргелеп башкарарының, күш-ажылдың база амыдырал-чурттаганын байдалдарын экижидериниң, бүдүрүлгени хөгжүдериниң, а ол ышкаш социал-культура хемчегларинге болгаш материалдыг шанвал-макталга көрдүнген акша-хөренгилерни ажыглаарының айтырыгларын чугаалажып көөрүнге база шийтпирлээринге киржип турар.

Күш-ажылчы коллективтер социалистиг чарышты хөгжүдүп, ажылдың мурнакчы аргаларын нептерериниг, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга идигни берип, боттарының кежигүннерин коммунистиг өөрү-шынаркын ёзуунга кижизидип, оларның политиктиг медерелин, культуразын болгаш профессионал мергежилин бедидериниң аргайында сагыш салып турар.

9 үүл. Совет нийтилелдин политиктиг системазын хөгжүдериниң кол угланыышкыны болза социалистиг демократияны улам ынай калбартыры: күрүненин болгаш нийтилелдин ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга хамаатыларны улам-на калбаа-биле киириштирери, күрүне аппарадын сайзырангайжылары, хөй-нийти организацияларының идепкейин бедилери, улусчу контрольду күштелдирери, күрүне болгаш нийтилел амыдыралының эрге үндезинин быжыглаары, хөй-нийтинин сапал-оналын ажык, доктаамал үчёттуг болурун калбартыры болур.

2 эге.

Экономиктиг система

10 үүл. Күрүненин (бүгү улустун) болгаш колхоз-кооперативтин өнчүзү хевирлиг бүдүрүлгенин чепсек-херекселдеринге социалистиг өнчү РСФСР-ниң экономиктиг системазының үндезини болуп турар.

Боттарының уставтарында сорулгаларын боттандырарынга эргежок чугула болуп турар профөвилел болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының эт-хөренгизи база социалистиг өнчү болуп турар.

Күрүне социалистиг өнчүнү камгалап база ону көвүдедиринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Социалистиг өнчүнү хуузунда байып алыр болгаш өске-даа алыксак-чиксек сорулгаларга ажыглаар эрге кымда-даа чок.

11 үүл. Күрүне өнчүзү—бүгү-совет улустун нийти байлаа, социалистиг өнчүнүң көд хевири.

Күрүненин шуут өнчүзү болуп турар үүлдер: чер, оон иштиниң байлаа, суг, арга-арыг. Үлетүрде, тудугда болгаш көдээ ажыл-агыйда бүдүрүлгенин кол-кол чепсек-херекселдери, транспорттун болгаш харылзааның чепсек-херекселдери, банкылар, күрүненин организастааны салыг, коммунал болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң эт-хөренгилери, хоорайның кол чурттага фондузу, а ол ышкаш күрүненин сорулгаларын боттандырарынга эргежок чугула өске-даа эт-хөренгилер күрүненин болуп турар.

12 үүл. Колхозтарның болгаш өске-даа кооператив организацияларының, оларның каттыжыышкынларының өнчүзү болза оларның уставтарында сорулгаларын боттандырарынга эргежок чугула бүдүрүлгенин чепсек-херекселдери болгаш өске-даа эт-хөренгилери болур.

Колхозтарның эзлеп турар черлерин халас болгаш хуусаа чокка ажыглаар кылдыр оларга быжыглап турар.

Колхоз-кооператив өнчүзүнүн хөгжүүрүнге болгаш күрүне өнчүзү-биле оон чоокшулажырынга күрүне идигни берип турар.

Колхозтар, өске-даа чер ажыглакчылары ышкаш, черни чөп ажыглаар, ону камнаар, оон үнүш-дүжүткүрүн бедидер хүлээлгелиг.

13 үүл. РСФСР-ниң хамаатыларының хуузунда өнчүзүнүн үндезини күш-ажылчы орулгалары болур. Хууда өнчүге бажың иштиниң херекселдери, хууда хереглелдин эт-сеп болгаш дузалал ажыл-агыйның үүлдери, чурттага бажыны база күш-ажылчы шыгжамырлары туруп болур. Хамаатыларның хууда өнчүзүн болгаш ону салгалынга дамчыдар эргезин күрүне камгалаар.

Дузалал ажыл-агыйын (малды болгаш кушту туларын киириштир), сад болгаш огород ажылын чорудары-биле, а ол ышкаш хууда чурттага тудуун кылыры-биле хоойлуда доктаатканчурум ёзугаар тывыскан чер участоктары хамаатыларның ажыглалынга туруп болур. Хамаатылар боттарыңга тывыскан чер участоктарын чогумчалыг кылдыр ажыглаар хүлээлгелиг. Хамаатыларның дузалал ажыл-агыйын чорударынга күрүне болгаш колхозтар деткимчени көргүзер.

Хамаатыларның хууда өнчүзүнде азы ажыглалында турар эт-хөренгини күш-ажылчы эвес орулгалар тып алырынга, нийтилелдин эрге-ажыктарынга хора чедиринге ажыглап болбас.

14 үүл. Нийтилел байлазының, чоннуң болгаш совет кижи бүрүзүнүн чаагай амыдыралының өзүлдезинин үнер дөлү— совет кижилериниң молчуглелден хостуг күш-ажылы болур.

«Кижи бүрүзүнден—кылып шыдаары-биле, кижи бүрүзүнге— кылган ажылының шаа-биле» деп социализмнин принципинге дүүштүр күш-ажылдың база хереглелдин хемчеглин контрольдаарын күрүне боттандырып турар. Үндүрүг онзарынга хамааржыр орулгаларга үндүрүгнүн хемчеглин күрүне тодарадыр.

Нийтилелге ажыктыг күш-ажыл болгаш оон түңнелдери кижинин нийтилелде туруш-байдалын тодарадыр. Күрүне материалдыг болгаш моральдыг идиг берилишкиннерин дүүштүр-бушаан, чаартыкчы чорукту, ажылга чогаадыкчы хамаарылганы деткип мактавышаан, күш-ажылды совет кижи бүрүзүнүн кол амыдыралчы хереглели болдурарынга идиг берип турар.

15 үүл. Социализм үезинде нийтилел бүдүрүлгезинин дээди сорулгазы—кижилернин өзүп турар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин эн-не долузу-биле хандырары болур.

Ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейинге, социалистиг чарышка, эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиниринге даянмышаан, экономиканы удуртурунун хевирлерин база аргаларын сайзырангайжытпышаан, күрүне күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдын шынарын бедидерин, улус ажыл-агыйын шапкын, план ёзугаар болгаш ден-дески хөгжүдерин хандырып турар.

16 үүл. РСФСР-ниң экономиказы ССРЭ-ниң девискээринде нийтилел бүдүрүлгезинин, хуваалданың болгаш солчуушкунун бүгү звеноларын хаара тудуп турар чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинин чарылбас кезээ болуп турар.

Экономиканы удуртурун экономиктиг болгаш социал хөгжүлденин күрүне планнарынга үндезилээш, адыр болгаш девискээр принциптерин бадымдаалап, төпчүүтүнген эргелерли бүдүрүлгенин, каттыжыышкынларының болгаш өске-даа организацияларының ажыл-агыйжы бот-тускайлан чоруу-биле база инициативазы-биле дүүштүрүп тургаш боттандырар. Оок-биле кады ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын, орулганы, боттунени, өске-даа экономиктиг быраларны болгаш идиг беришкиннерин идепкейлиг ажыглаар.

17 үүл. Ус-тывыш черлериниң, көдээ ажыл-агыйның, чоннуң амыдырал хандырылгазының шугуму-биле хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы, а ол ышкаш хамаатыларның болгаш оларның өг-бүле кежигүннериниң чүгле хуузунда, күш-ажылынга үндезилеттинген ажыл-чорудулганың өске-даа хевирлерин РСФСР-де Хоойлу ёзугаар чөпшээрээн. Хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы нийтилелдин эрге-ажыктарынга ажыглаарын хандырышаан, ону күрүне башкарып таарыштырып турар.

18 үүл. Амгы болгаш келир үе салгалдарының эрге-ажыктарынга таарыштыр черни база оон иштиниң байлактарын, суг курлавырларын, үнүш болгаш дириг амытаннар аймаан камгалаарының база эртемге үндезилеп, чөп ажыглаарының, агаарны болгаш сугну арыг тургузарының, бойдус байлактарының орнун катап тургузарын хандырарының болгаш кижини долгандыр турар бойдусту экижидериниң эргежок чугула хемчеглерин РСФСР-де ап турар.

3 эге.

Социал хөгжүлде болгаш культура

19 үүл. Ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның бузулбас эвилели РСФСР-ниң социал үндезини бооп турар.

Нийтилелдин социал чаңгыс аай болур чоруун күштелдиринге —ангы талазы-биле ылгалдарын, хоорай болгаш көдээнин, угаан ажылы биле күш-ажылдың аразында боттуг ылгалдарның чидиринге, ССРЭ-ниң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының бүгү талалыг хөгжүүрүнге база чоокшулажырынга идигни күрүне берип турар.

20 үүл. «Кижи бүрүзүнүн хостуг сайзыралы бүгү кижилернин хостуг сайзыралынын негелдези болур» деп коммунистиг идеалга дүүштүр хамаатылар боттарының чогаадыкчы күштерин, арга-мергежилдерин болгаш уран-салымын хөгжүдеринге база кижинин бүгү талалыг таарымчалыг сайзыраарынга боттуг аргаларны калбартырын күрүне бөдүнүн алыс сорулгазы кылдыр санап турар.

21 үүл. Күш-ажылдың байдалдарын экижидериниң болгаш оон камгалалының, ону эртемге үндезилеп организастаарының дугайында, хол-биле кылыр аар ажылды кызырар, а кедизинде баргаш, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының бүдүрүлге чорудулгаларын комплекстиг механизастаарынга болгаш автоматчыдарынга үндезилээш, ындыг ажылды шуут чок болдурар дугайында күрүне сагыш салып турар.

22 үүл. Көдээ ажыл-агыйның күш-ажылын индустриалдыг күш-ажылдын бир янзы хевири болдурарының; улус өөредилгезинин, культураның, кадык камгалалының, садыгның болгаш нийтинин чемненилгезинин, амыдырал хандырылгазының база коммунал ажыл-агыйының албан черлериниң четкилерин көдээ черлерге калбартырының; көдээ суур черлерни чаагайжыды туттунган суурлар кылдыр чаартырының программазы РСФСР-де амыдырал чайгылыг чок боттаныр турар.

23 үүл. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезинге үндезилээш, ажылчы чоннарның күш-ажыл төлевириниң, боттуг орулгаларының деннелин бедидериниче угланыышкынны күрүне чайгылыг чокка боттандырып турар.

Совет кижилерниң хереглелдерин улам долу хандырар сорулга-биле хереглелдин нийтилел фондуларын тургузуп турар. Хөй-нийти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерин калбак каржилгези-биле күрүне ол фондуларны өстүрерин база чөптүг хуваарын хандырар.

24 үүл. РСФСР-де кадык камгалалының, социал хандырылгазының, садыгның болгаш нийтинин чемненилгезинин, амыдырал хандырылгазының болгаш коммунал ажыл-агыйының күрүне системалары ажылдап, хөгжүп турар.

Чоннуң хандырылгазының талазында кооператив болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазын күрүне деткип турар. Массалыг күш-культураның болгаш спорттун хөгжүүрүнге ол идиг берип турар.

25 үүл. Хамаатыларның нийти билиг болгаш профессионалдыг белеткелин хандырып, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге, угаан-бодал база күш-дамыр сайзыралынга бараан болуп, оларны күш-ажылга болгаш хөй-нийтичи ажыл-чорудулгага белеткеп турар улус өөредилгезинин чаңгыс аай системазы РСФСР-де бар болгаш сайзырангайжып турар.

26 үүл. Нийтилелдин хереглелдерине дүүштүр эртемни план ёзугаар хөгжүдерин болгаш эртем кадрларын белеткээрин күрүне хандырып, эртем шинчилелдериниң түңнелдерин улус ажыл-агыйынга болгаш амыдыралдың өске-даа талаларынга нептерериниг организастап турар.

27 үүл. Угаан-бодалдың үнелиг эртине чүүлдерин камгалаар, көвүдедир болгаш оларны совет кижилернин мөзү-шынар база эстетиктиг кижизидилгезинге, культурлуг деннелин бедидерине калбад-биле ажыглаар дугайында күрүне сагыш салып турар.

РСФСР-де профессионалдыг уран чүүлду болгаш улустун уран-чечен чогаадылгазын хөгжүдерин бүгү хемчеглер-биле деткип турар.

4 эге.

Даштыкы политиктиг ажыл-чорудулга болгаш социалистиг Ада-чуртту камгалаары

28 үүл. РСФСР даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгага ССРЭ Конституциязында көрдүнген даштыкы политиканың алыс, амгы сорулгаларын болгаш принциптерин удуртулга болдуруп турар.

Дайынны пропагандалаары РСФСР-де хоруглуг.

29 үүл. Социалистиг Ада-чуртту камгалаары ССРЭ Конституциязын ёзугаар күрүненин ап чугула хүлээлгелеринге хамааржыр болгаш бүгү улустун хөрөө болур.

Совет улустун социалистиг чаалап алышкынларын, тайбын күш-ажылын, күрүненин бүрүн эргезин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн чоруун камгалаар сорулга-биле ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин тургускан болгаш бүгү-нийтиниң шериг хүлээлгезин доктааткан.

Социалистиг Ада-чуртту идегелдиг камгалаары, агрессорга доп-дораан ойтур шавышкын бөөрин магадылап турар дайынчы байдалга үргүлүү белен турары—ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чон мурнунга хүлээлгези.

30 үүл. РСФСР чурттун айыыл чок чоруун болгаш камгаланыр аргазын хандырарынга. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин эргежок чугула бүгү үүлдер-биле дериринге киржип турар.

Чурттун айыыл чок чоруун болгаш камгаланыр аргазын хандырар талазы-биле күрүне органнарының, хөй-нийти организацияларының, албан-дужаалдыг кижилериниң болгаш хамаатыларның хүлээлгелери ССР Эвилелиниң хоойлулары-биле тодаргайлаттынар.

II. Күрүне болгаш кижи

5 эге.

РСФСР-ниң хамаатызы болуру. Хамаатыларның дең эргези

31 үүл. Чаңгыс аай эвилелдиң хамаатызы болур деп ССРЭ-де доктаатканчурум ёзугаар РСФСР-ниң хамаатызы бүгү-зү ССРЭ-ниң хамаатызы болур.

Совет хамаатызы болурун чедип алырын болгаш чидирерин үндезилээрин база чурумун ССРЭ-ниң хамаатызы болурунун дугайында хоойлу тодаргайлаар.

Өске эвиледешкен республикаларның хамаатылары РСФСР-ниң девискээринде РСФСР-ниң хамаатылары-биле бир демей эргелерлиг.

РСФСР-ниң даштыкыда хамаатылары Совет күрүненин камгалалын болгаш хайгаарал карактаашкынын ажыглаар.

32 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары ук-ызыгуурундан, социал болгаш эт-хөренги байдалындан, расазындан болгаш национальндан, эр-хөрөөженинден, эртеминден, дыл-домаандан, шажын-чүдүлгени канчаар көөрүнден, кылын турар ажылының хевириннден болгаш характериннден, чурттап турар черинден болгаш өске-даа байдалдардан хамаарылга чокка хоойлу мурнунга дең эргелиг.

РСФСР-ниң хамаатыларының дең эргези экономиктиг, политиктиг, социал болгаш культура амыдыралының бүгү-ле адырларында хандырылгын турар.

33 үүл. РСФСР-де хөрөөжен болгаш эр кижилер дең эргелиг.

Хөрөөженнериң эртемни болгаш профессионалдыг белеткелди чедип алырынга, күш-ажылга, ону дээш шанвал-макталды алырынга, ажыл талазы-биле депширинге, нийтилел-политиктиг болгаш культура ажыл-чорудулгазынга эр улус-биле бир домей ден аргаларны хөрөөженнерге тыпсыры-биле, ол ышкаш хөрөөженнериң күш-ажылын база кадыкшылын камгалаар талазы-биле тускай хемчеглер-биле; не болурун күш-ажыл-биле холбаштырар арганы хөрөөженнерге бөөр байдалдарны тургузары-биле; саатлыг хөрөөженнерге база иелерге төлевирлиг шөлээлерни болгаш өске-даа чиигелдерни тыпсырын, чаш уруглардыг хөрөөженнериң ажыл шагын чоорту кызырарын киириштирбишаан, иеник болгаш бичин чаштың эргелерин камгалаары-биле, материалдыг база моральдыг деткимчени көргүзери-биле ук эргелериң боттаныышкыны хандыртынар.

34 үүл. РСФСР-ниң аңзы-бүрү расалыг болгаш национальдыг хамаатылары дең эргелерлиг.

Ол эргелерин боттандырары ССРЭ-ниң бүгү нацияларын болгаш биче улустарын бүгү талалыг хөгжүдериниң база чоокшулаштырарының политиказы-биле, хамаатыларны совет патриотизминин болгаш социалистиг интернационализмнин ёзуунга кижизидери-биле, төрөөн дылын база ССРЭ-ниң өске-даа улустарының дылдарын ажыглаар арга-биле хандыртынар.

Хамаатыларның расазын болгаш национальын барымдаалал, оларның эргелерин кандыг-бир арга-биле дорт азы доора кызыгаарлаар, оларга артык эргелерни дорт азы доора арга-биле тургузуп бөөр чоруктарны, раса азы национал талазы-биле онзагай тергиин дээр хоонну болгаш өскээнжежилгени азы хамаан чок көөр чорукту канчаар-даа суртаалдаарын хоойлу ёзугаар шиидер.

(Уланчызы 2-ги арында).

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының

КОНСТИТУЦИЯЗЫ

(Үндезин Хоойлузу)

(Эгези 1-ги арында).

35 үүл. Даштыкы хамаатыларга болгаш кайы-даа чурттуң хамаатызы эвес кижилерге РСФСР-де хоойлуда көрдүнген эргелерни база хосталгаларны, ооң иштинде оларның хууда, эт-хөренги, өг-буле болгаш өске-даа эргелерин камгалаары-биле судка болгаш өске-даа күрүне органнарынга айтырыг тургузар эргезин магадылаар.

РСФСР-ниң девискээринде турар даштыкы хамаатылар болгаш кайы-даа чурттуң хамаатызы эвес кижилер ССРЭ-ниң Конституциязын, РСФСР-ниң Конституциязын хүндүлээр болгаш совет хоойлуларны сагыыр хүлээлгелиг.

36 үүл. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын болгаш тайбын хөрээн камгалааны дээш, революстуг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинге киришкени дээш, депшилгелиг политика-политиктиг, эртем азы өске-даа чоогаадыкчы ажыл-чорудулганы дээш истедип сүрүүрген даштыкы кижилерге РСФСР хөргадаар эргени тыпсыр.

6 эге.

РСФСР-ниң хамаатыларының кол эргелери, хосталгалары болгаш хүлээлгелери

37 үүл. ССРЭ-ниң Конституциязында, РСФСР-ниң Конституциязында болгаш совет хоойлуларда чарлаттынган база магадылаттынган бүгү-зе социал-экономиктиг, политиктиг болгаш хууда эргелерни база хосталгаларны РСФСР-ниң хамаатылары бүрүн эдилээр. Социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң программаларының күүсеттинин турарының хире-чергези-биле хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын калбартырын, амыдырал байдалдарын соксаал чок өкижидерин социалистиг тургузуг хандырар.

Хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын ажыглаары ниитилелдин болгаш күрүнеин эрге-ажыктарынга база өске хамаатыларның эргелеринге көгарал чедирбес ужурлуг.

38 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары ажылдаар эргелиг. Тодаргайлаарга, күзел-чүткүдүнге, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, билиннге болгаш ниитилелдин хереглелдеринге дүүштүр мергежилди, ажылдың хевирлерин шилип алыр эргелерни кириштирбишаан, күш-ажылдың санын болгаш шынарын барымдаалаан база күрүнеиң тургусканы эн эвээш хемчээлден кудулавас төлевирлиг магадыттышган ажылды алыр эргелиг.

Ол эрге ажыл-агыйның социалистиг системазы-биле, бүдүрүкчү күштерниң чайгылыш чок өзүлдези-биле, халас профессионал өөредилге-биле, күш-ажылчы квалификацияны бедидери болгаш чаа мергежилдерге өөредири-биле, мергежил шилип алырының болгаш ажылга кирериниң системазын хөгжүдери-биле хандыртынар.

39 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары дыштаныр эргелиг.

Ол эрге ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга 41 шактан хөй эвес ажыл неделязын тургусканы-биле база чамдык профессияларга болгаш бүдүрүлгелерге кызырган ажыл хүнү-биле, дүнеки үеде ажылдаарының үргулчүлелин кызырганы-биле; чыл бүрүде төлевирлиг шөлээлерин, неделя санында дыштанылга хүннерин тыпсыры-биле, а ол ышкаш культурарыдыышкын болгаш кадыкшылга албан черлерин калбартыры-биле, массалыг спортту, күш-культураны болгаш туризмни хөгжүдери-биле; чурттан турар черинин аайы-биле дыштанырынга таарымчалыг аргаларны болгаш хостуг үешакты чөп ажыглаарының өске-даа байдалларын тургузары-биле хандыртынар.

Колхозчуларның ажыл шагының болгаш дыштанылгазының үргулчүлелин колхозтар таарыштырар.

40 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары кадының камгалаар эргелиг.

Ол эрге кадык камгалалының күрүне албан черлериниң көргүзер мергежилдиг халас медицина дузаламчызы-биле; хамаатыларны эмнээр болгаш кадының быжыглаар албан черлериниң четкизин калбартыры-биле; озал-ондакты болдурбазының техниказын болгаш бүдүрүлге санитаризация хөгжүдери болгаш сайзырангайжыдары-биле; калбак профилактика хемчеглерин чорудары-биле; долгандыр турар байдалды өкижидериниң хемчеглери-биле; бичии уругларның өөредилге болгаш күш-ажылчы кижизидилгези-биле холбашпаан ажылын хоругдаарын кириштирбишаан, өзүп өрар салгалдың кадыының дугайында онза сагыш салымышкын-биле; аарыгларны болдурбазынче болгаш эвээжедиринче өзүп хамаатыларның узун назыда идепкейлиг амыдырал-чуртталгазын хандырарынче угланган эртем-шинчилелдерин калбартыры-биле хандыртынар.

41 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары назылаң кыраанда, аарааңда, ол ышкаш ажыл кылыр арга-шинээн шуут азы шала чидиргенде болгаш азырадыкчызын оскунганда материалдыг хандырыга алыр эргелиг.

Ол эрге ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның социал страхованиезі-биле, ажылдаар арга-шинээн түр үеде чидирген дээш алыр пособиелер-биле; назылаң кырааны, инвалид болганы, азыралыкчызын оскунганы дээш пенсияларны күрүнеиң болгаш колхозтарның күсслиндеп тыпсыры-биле; ажылдаар арга-шинээзін шала чидирген хамаатыларны ажылга киирери-биле; кырын назылаан хамаатылар болгаш инвалидтер дугайында сагыш салыры-биле; социал хандырылганың өске-даа хевирлери-биле магадыттынар.

42 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары чуртталга бажыңнары алыр эргелиг.

Ол эрге күрүнеиң болгаш хөй-ниитиниң чуртталга фондузун калбартыры болгаш камгалаары-биле, кооператив болгаш ужуда чуртталга тудуунга идиг бээри-биле, бажыңнарны чаагайжыды тудар тудуг программазының боттанын турарының хире-чергези-биле берип турар чуртталга шөлүн хөй-ниитиниң контролюн ёзугаар чөп хуваары-биле база ол ышкаш бажың хөлезиниңиң болгаш коммунал ачы-дузаныы аар эвес төлевири-биле хандыртынар. РСФСР-ниң хамаатылары алган чуртталга бажыңнарын камнаар ужурлуг.

43 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары өөренир эргелиг.

Ол эрге өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле, аныяктарның бүгү-ниити ыяап-ла ортумак өөредилгезин боттандырары-биле, өөредилгениң амыдырал, бүдүрүлге-биле харылзаалыг болурунга үндезилээш, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгени калбак хөгжүдери-биле; бот болгаш кежээки өөредилгени калбартыры-биле; сургуулларга болгаш студентилерге күрүне стипендияларын база чиигелделерни тыпсып турары-биле; школаның өөредилге номнарын халас бээри-биле; школаларга төрөөн дылынга өөренириниң аргазы-биле; бот-өөредилгеге таарымчалыг байдалды тургузары-биле хандыртынар.

44 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары культураның четкишкиннерин ажыглаар эргелиг.

Ол эрге Ада-чурт болгаш делегей культураның күрүне болгаш хөй-ниити фондуларында үнелиг үүлдерни ниитиге бараалгадыры-биле; культура-чырыдыышкын албан черлерин хөгжүдери болгаш оларны республиканың девискээринде дендески сайгара тудуп тургузары-биле; телевидениени болгаш радиону, ном үндүрүлгезин болгаш солун-сеткүүл парлалгазын, халас библиотека четкизин хөгжүдери-биле; даштыкы күрүнелер-биле культура солчулгазын калбартыры-биле хандыртынар.

45 үүл. Коммунистиг тургузуушкунның эчис сорулгаларына дүүштүр эртем, техника болгаш уран чогаадылга талазы-биле хостуг ажылдаар арганы РСФСР-ниң хамаатыларына магадылап турар. Ол хосталга эртем шинчилелдерни, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудулганы калбак нептередири-биле, уран үүлүг болгаш литератураны хөгжүдери-биле хандыртынар. Ол талазы-биле эргежок чугула материалдыг байдалларны күрүне тургузуп, эки тура ниитилелдеринге болгаш чогаадыкчы эвиледдерге деткимчени көргүзер, улус ажыл-агыйынга болгаш бүдүрүлгенин өске-даа алырларына чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны шиңгээдирин организастаар.

Авторларның, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның эргелерин күрүне камгалаар.

46 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниити херектерин эргелеп башкарарынга, ниити күрүне болгаш тус чер ужур-дузалыг хоойлуларны болгаш шиитпирлерни чугаалажын көөрүнге болгаш хүлээп алырынга киржир эргелиг.

Ол эрге улус депутаттарының Советтерин болгаш күрүнедин өске-даа сонгуллалыг органнарын сонгуур болгаш оларга сонгудар арга-биле, бүгү улустун чугаалажышкыннарынга болгаш бадылажышкыннарынга, улусчу контрольга, күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының болгаш хөй-ниитиниң бот-башкарлыг органнарының ажылынга, күш-ажылчы коллективтернин болгаш чоннун чурттан турар черинин хуралдарынга киржилгези-биле хандыртынар.

47 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары бүрүзү күрүне органнарынга болгаш хөй-ниити организацияларынга оларның ажыл-чорудулгазын өкижидериниң дугайында саналдарны киирер, ажылда четпестерни шүүмүүлээр эргелиг.

Эрге-дужаалдыг кижилер хамаатыларның саналдарын болгаш билдириишкиннерин доктаатқан хуусаларда сайгарып көөр, оларга харыларны бээр болгаш эргежок чугула хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Шүүмүүлел дээш истеп-сүрери хоруглуг. Шүүмүүлел дээш истеп-сүрүүшкүн кылган кижилерге харыысалга өнаар.

48 үүл. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга дүүштүр база социалистиг тургузугну быжыглаар болгаш хөгжүдер сорулга-биле РСФСР-ниң хамаатыларынга сөстүн, парлалганың, хуралдарның, митингилерниң, кудумчу чыскаалдарының болгаш демонстрацияларның хостуг болурун магадылаар.

Ол политиктиг хосталгаларны боттандырарда ажылчы чоннарга болгаш оларның организацияларынга хөй-ниити бажыңнарын, кудумчуларны болгаш шөлдерни бээрин, информацияны калбак нептередирин, парлалганы, телевидениени болгаш радиону ажыглаарының аргазын хандырар.

49 үүл. Коммунистиг тургузуушкунның эчис сорулгазынга дүүштүр РСФСР-ниң хамаатылары боттарының политиктиг идепкейин болгаш бот-ажыл-чорудулгазын хөгжүдеринге, хөй янзы эрге-ажыктарын хандырарынга идиг бээр хөй-ниити организациялары кыллыр каттыжар эргелиг.

Уставтарында сорулгаларын чедиишкиннинг боттандырарынга таарымчалыг байдалдарны хөй-ниити организацияларынга магадылаар.

50 үүл. РСФСР-ниң хамаатыларының шажынга чүдүүрчүдүвези хостуг, тодаргайлаарга, кандыг-даа шажынга чүдүүр азы кандыг-даа шажынга чүдүвес, шажын ёзулалын эртирер ийикпе, азы атеистиг пропаганданы чорудар эргелиг. Шажынчы чүдүүшкүннер-биле холбаштыр өжээннежилге болгаш көөр хөөн чок чорук өскүдери хоруглуг.

РСФСР-де хүрээ-хиитти күрүнеден болгаш школаны хүрээ-хииттен ангылаан.

51 үүл. Өг-буле күрүнеиң камгалалында турар. Өг-буленги тудары хөрээжен болгаш эр кижиниң эки тура күзелинге үндезилеттинер; ашак-кадай болушканнар өг-буле харылзааларынга бүрүнү-биле ден эргелиг.

Уруглар албан черлериниң калбак четкизин тургузарының болгаш хөгжүдериниң, амыдырал хандырылгазын болгаш ниитиниң чемненилге черлерин организастаарының болгаш сайзырангайжыдарының, уруг төрүттүүгенде пособиелер төлээриниң, хөй уруглар-лыг өг-бүлелерге пособиелер болгаш чиигелделер тыпсырының, а ол ышкаш өг-бүлеге пособиелериниң болгаш дузаламчының өске-даа хевирлерин көргүзери-биле күрүне өг-буле дугайында сагыш салып турар.

52 үүл. РСФСР-ниң хамаатыларынга дээш болбас эргени магадылаар. Судтун шиитпири болгаш прокурорнуң чөпшээрели чокка кымны-даа тудуп хоруглан болбас.

53 үүл. РСФСР-ниң хамаатыларының бажын-балгадынга дээш болбас чорукту магадылаар. Бажынында чурттап орар кижилериң чөпшээрели чокка, хоойлуда үндезилеттинген барымдаа чокта, кымнын-даа олче кирер эргези чок.

54 үүл. Хамаатыларның хууда амыдыралын, чагаалажырының, телефон-биле чугаалажырының, телеграф-биле харылзажырының чажыдын хоойлу камгалаар.

55 үүл. Кижини хүндүлээри, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары—бүгү күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының болгаш эрге-дужаалдыг кижилериң хүлээлгези.

РСФСР-ниң хамаатылары ат-алдарынга болгаш төлептиг мөзүзүнге, амы-тынынга болгаш кадыынга, хууда хосталгазынга болгаш эт-хөренгизинге кыжаныышкыннардан суд дамчыштыр камгаланыр эргелиг.

56 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары эрге-дужаалдыг кижилерниң, күрүне болгаш хөй-ниити органнарының ажылчорудулгазынга хамаарыштыр хомудалларны киирер эргелиг. Ындыг хомудалдар хоойлуда доктаатынган чурум болгаш хуусаа ёзугаар сайгартынып көрүнер ужурлуг.

Эрге-дужаалдыг кижилериң хоойлуну үреп, боттарының эргелерин эрттир ажыглап, хамаатыларның эргелерин кызыпкыяр чоруктарның дугайында хомудалды хоойлуда доктаатынган чурум ёзугаар судка киирип болур.

РСФСР-ниң хамаатылары күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, а ол ышкаш эрге-дужаалдыг кижилерниң албан-хүлээлгелерин күүседип турган үеде, Хоойлуга таарышпас хөделиишкиннериниң үржуундан оларга чедирген каражаны негеп алыр эргелиг.

57 үүл. Эргелерни болгаш хосталгаларны боттандырары хамаатыы кижиниң бодунуң хүлээлгелерин күүседирериниң ангыланмас.

РСФСР-ниң хамаатызы ССРЭ Конституциязын, РСФСР-ниң Конституциязын болгаш совет хоойлуларны сагыыр, социалистиг ниити чуртталганын чурумнарын хүндүлээр, совет хамаатызы бедик атты төлептин-биле эдилээр ужурлуг.

58 үүл. Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулганын талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры — РСФСР-ниң күш-ажыл кылын шыдаар хамаатыы бүрүзүнүн хүлээлгези болгаш ат-алдарлыг хөрээ болур. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан быдаары социалистиг ниитилелдин принциптеринге таарышпас.

59 үүл. РСФСР-ниң хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг. Күрүнеиң болгаш хөй-ниитиниң эт-хөренгизин самчыглаар болгаш төтчегээр чоруктарга удур демисежири, чоннун байлаанга камнаг болуру—РСФСР хамаатызының хүлээлгези.

Социалистиг өнчүге халдаан кижилерни хоойлу ёзугаар шиидер.

60 үүл. РСФСР-ниң хамаатызы Совет күрүнеиин эргеажыктарын камгалаар, ооң күчү-шыдалын болгаш ат-алдарын быжыглаарынга идиг бээр хүлээлгелиг.

Социалистиг Ада-чурттуң камгалаары РСФСР хамаатызы бүрүзүнүн ыдыктыг хүлээлгези болур.

Төрөөн чурттунга өскерлири — чоннун мурнунга эн-не аар кемниг үүлгелиг.

61 үүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлеринге шериг албаны эртирери—РСФСР-ниң хамаатыларының хүндүлүг хүлээлгези.

62 үүл. Өске хамаатыларның национал чоргааралын хүндүлээри, хөй национал-дыг Совет күрүнеиин нацияларының болгаш биче улустарының найыралын быжыглаары—РСФСР хамаатызы бүрүзүнүн хүлээлгези.

63 үүл. РСФСР-ниң хамаатызы өске кижилерниң эргелерин болгаш хоойлуда көрдүнген эрге-ажыктарын хүндүлээр, ниитилелге улур үүлгелиглерге эптеш чок болур, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарынга бүгү хемчеглер-биле идиг бээр хүлээлгелиг.

64 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары уруглар кижизидилгезинин дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылырынга белеткээр, социалистиг ниитилелдин төлептиг кежигүннери кылдыр өстүрер хүлээлгелиг. Уруглары ала-иезинин дугайында сагыш салыр болгаш оларга дузалаар хүлээлгелиг.

65 үүл. РСФСР-ниң хамаатылары бойдусту камнаар, ооң байлактарын камгалаар хүлээлгелиг.

66 үүл. Төөгүнүн тураскаалдарын болгаш культураның өске-даа үнелиг үүлдерин камгалаар дугайында сагыш салыры — РСФСР-ниң хамаатыларының хөрээ болгаш хүлээлгези болур.

67 үүл. Өске чурттарның улустары-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге, бүгү-ниити тайбынны деткиринге болгаш быжыглаарынга идиг бээри—РСФСР-ниң хамаатызының интернационалчы хүлээлгези.

III. РСФСР-ниң национал-күрүне болгаш административ-девискээр тургузуу

7 эге.

РСФСР — ССРЭ составында эвилел республика

68 үүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы—тускай догуннаан Совет социалистиг күрүне. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы—коммунистиг ниитилелди чедиишкинниг тургузар, экономиктиг болгаш политиктиг чангыс эптиг болур чорукту быжыглаар, чурттун айыыл чок чоруун болгаш камгалалын хандырар сорулга-биле нацияларның хостуг бот-башкарылгазының түннелинде, эки турага болгаш ден эргеге үндезилээш, совет социалистиг республикалар: Украин ССР, Белорус ССР, Узбек ССР, Казах ССР, Грузин ССР, Азербайджан ССР, Литва ССР, Молдав ССР, Латвия ССР, Кыргыс ССР, Таджик ССР, Армян ССР, Туркмен ССР, Эстон ССР-биле кады чаңгыс аай эвилелдиг болгаш хөй национал-дыг күрүне — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр каттышкан.

Ону барымлаалаан, ССРЭ Конституциязының 73 үүлүнде тодараттынган эргелерни ССР Эвилелинин күрүне эрге-чагыргазын болгаш эргелелдин дээди органнарынга РСФСР хамаарыштырын турар.

ССРЭ Конституциязының 73 үүлүнде айыткан эргелерден өске күрүне эрге-чагыргазын РСФСР бодунуң девискээринге болу боттандырар.

69 үүл. РСФСР болза ССРЭ-ден хостуу-биле үнер эргезин хевээр арттырар.

70 үүл. РСФСР-ниң девискээрин ооң чөпшээрели чокка өскерткен туруп болбас. РСФСР-ниң болгаш өске-даа эвилелдешкен республикаларның аразында кызыгаарларны чогуур республикалар-биле бот-боттарының аразында дугуржулга ёзугаар өскерткен туруп болур болгаш ону ССР Эвилели бадылаан турар.

71 үүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказында: Башкир, Бурят, Дагестан, Кабардин-Балкар, Калмык, Карел, Коми, Марий, Мордва, Сонгу Осетин, Татар, Тыва, Удмурт, Чечен-Ингуш, Чуваш, Якут Автономиуг Совет Социалистиг Республикалар бактаап турар.

РСФСР-де:

Алтай, Краснодар, Красноярск, Приморье, Ставрополь, Хабаровск крайлар бактаап турар.

Амур, Архангельск, Астрахань, Белгород, Брянск, Владимир, Волгоград, Вологда, Воронеж, Горький, Иваново, Иркутск, Калининград, Калинин, Калуга, Камчатка, Кемерово, Киров, Кострома, Куйбышев, Курган, Курск, Ленинград, Липецк, Магадан, Москва, Мурманск, Новгород, Новосибирск, Омск, Оренбург, Орел, Пенза, Пермь, Псков, Ростов, Рязань, Саратов, Сахалин, Свердловск, Смоленск, Тамбов, Томск, Тула, Тюмень, Ульяновск, Челябинск, Чита, Ярославль областар бактаап турар.

Республика чагыргазында Москва, Ленинград хоорайлар бар;

крайлар составында: Адыгей, Даг-Алтай, Еврей, Карачаев—Черкеск, Хакас автономиуг областар бактаап турар;

крайлар болгаш областар составында кирип турар: Агинск Бурят, Коми-Пермяк, Коряк, Ненец, Таймыр (Долган-Ненец), Усть-Ордынск Бурят, Ханты-Манский, Чукот, Эвенкий, Ямало-Ненец автономиуг округтар бактаап турар.

72 үүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин дээди органнарының эргезинге кирер үүлдер болза:

1. РСФСР-ниң Конституциязын хүлээп алыр болгаш аная өскерилгелерни киирери;

2. РСФСР-ниң Конституциязын сагып турарын контрольдаары болгаш автономиуг республикаларның конституцияларының РСФСР-ниң Конституциязынга дүүшкен турарын хандырары;

3. РСФСР-ниң составынга чаа автономиуг республикаларны болгаш автономиуг областарны тургузарын бадылады-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединге киирери;

4. РСФСР-ниң хоойлуларын тургузары;

5. күрүне корум-чурумун, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары;

6. күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин республика болгаш тус чер органнарын организастаарының болгаш ажылдаарының корум-чурумун тургузары;

7. чаңгыс аай социал-экономиктиг политиканы чорудары, РСФСР-ниң экономиказын удуртуру; эртем-техниктиг депшилгени хандырары болгаш бойдус курлавырларын таарымчалыг ажыглап, камгалаарының талазы-биле хемчеглерни боттандырары;

8. РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планнарын, РСФСР-ниң Күрүне бюджедин ажылдап кылыры болгаш бадылаары база оларның күүсеттингенинин дугайында отчёттарны бадылаары; автономиуг республикаларның күрүне бюджеттерин, крайларның, областарның болгаш республика чагыргазының бюджеттерин боттандырып чорударын удуртуру;

9. РСФСР-ниң Күрүне бюджедин тургузуп турар орулгаларны ССР Эвилелинин хоойлузунга дүүштүр тургузары;

10. эвилел-республика болгаш республика чагыргазында улус ажыл-агыйынын алырларын, республика чагыргалыг каттыжышкыннарны болгаш бүдүрүлгелерни удуртуру;

11. черин, чер иштинин байлаан, арга-ыяштарын болгаш сугларны ажыглаарының чурумун тургузары; долгандыр турар бойдусту камгалаары;

12. чурттала болгаш коммунал ажыл-агыйын, садыгны болгаш ниитиниң чемненилгезин, чоннун амыдырал хандырылгазын, чурттала тудуун болгаш хоорайларның база өске-даа чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазын, өрүк тудуун болгаш транспортту удуртуру;

13. улус өөредилгезин, РСФСР-ниң культура болгаш эртем организацияларын база албан черлерин, кадык камгалалын, күш-культураны болгаш спортту, социал хандырылганы удуртуру, төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаары;

14. РСФСР-ниң судтарынга шиитпирген хамаатыларны келдередири болгаш өршээри;

15. чурттар аразының харылзааларынга РСФСР-ни төлээлээри;

16. республика ужур-дузалыг өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри.

73 үүл. РСФСР бодунуң край, область, округ, район хуваалдазын тургузар болгаш административ-девискээр тургузуунуң өске-даа айтырыгларын шиитпирлээр.

74 үүл. РСФСР болза ССР Эвилелинин эргезинге хамаарыштырган айтырыгларны ССРЭ-ниң Дээди Совединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунга, ССРЭ чазаанга болгаш ССР Эвилелинин өске-даа органнарынга шиитпирлээринге киржир.

РСФСР бодунуң девискээринге комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени хандырар, ол девискээрге ССР Эвилелинин бүрүн эргелерин боттандырыш чорударынга идиг кылыр, ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин дээди органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар.

РСФСР бодунуң эргезинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле эвилел чагыргазында бүдүрүлгелерни, албан черлериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын аайлап башкарар болгаш контрольдаар.

75 үүл. РСФСР даштыкы күрүнелер-биле харылзаа тудар, оларның-биле керээлерни чарар болгаш дипломаттыг болгаш консул-даа төлээлекчилер-биле солужар, делегей организацияларының ажылынга киржир эргелиг.

76 үүл. ССРЭ-ниң хоойлулары РСФСР-ниң девискээринге албан күштүг болур.

77 үүл. ССРЭ-ниң Конституциязын ёзугаар РСФСР-ниң тускай догуннаан эргелерин ССР Эвилели камгалап турар.

8 эге.

Автономнуг Совет Социалистиг Республика

78 үүл. Автономнуг республика дээрге Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының составында бактаап турар Совет социалистиг күрүне болур.

Автономнуг республика ССР Эвилелинин болгаш РСФСР-ниң эргелериниң ацгыда бодунуң эргезинге хамааржыр айтырыгларны боду шиитпирлээр.

Автономнуг республика ССРЭ Конституциязына болгаш РСФСР Конституциязына дүүштүр тургускан болгаш автономнуг республиканың онзагай үүлдерин барымдаалаан Конституциялыг болур.

79 үүл. Автономнуг республика ССР Эвилелинин болгаш РСФСР-ниң эргезинге хамаарыштырган айтырыгларны РСФСР-ниң болгаш ССР Эвилелинин чогуур күрүне эрге-чагыргазының база эргелелинин дээди органнарын дамчыштыр шиитпирлээринге киржир.

Автономнуг республика бодунуң девискээринге комплекстиг экономиктиг база социал хөгжүлдени хандырар. Ол-ла девискээрге ССР Эвилелинин болгаш РСФСР-ниң бүрүн эргелерин боттандырарына идиг бээр, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының - болгаш эргелелинин дээди органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар.

Бодунуң эргезинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле автономнуг республика эвилел болгаш республика (РСФСР) чагыргазында турар бүдүрүлгелерни, албан черлериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын аайлап башкарар болгаш контрольдаар.

80 үүл. Автономнуг республиканың девискээрин ооң чөпшээрели чокка өскертип болбас.

81 үүл. РСФСР-ниң хоойлулары бүгү автономнуг республикаларның девискээрлеринге ыяап-ла албан болгаш бир дөмей күштүг болур. Автономнуг республиканың хоойлузу РСФСР-ниң хоойлузундан карышкак болган таварылгада РСФСР-ниң хоойлузу күштүг болур.

9 эге.

Автономнуг область болгаш автономнуг округ

82 үүл. Автономнуг область РСФСР-ниң составында туруп турар болгаш крайга кирип турар.

Автономнуг область дугайында хоойлуну автономнуг областың улус депутаттарының Советиниң киргенин ёзугаар РСФСР-ниң Дээди Соведи хүлээп алыр.

83 үүл. Автономнуг областың күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин органнарынга РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин органнары-биле крайның күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелинин органнарын дамчыштыр азы дорт-даа харылзажыр эргени хандырар.

84 үүл. Автономнуг округ крайның азы областың составында турар.

Автономнуг округтар дугайында хоойлуну РСФСР-ниң Дээди Соведи хүлээп алыр.

IV. РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтери болгаш оларны соңгуурунуң чуруму

10 эге.

Улус депутаттарының Советтериниң системазы болгаш ажыл-чорудулгазының принциптери

85 үүл. Улус депутаттарының Советтери—РСФСР-ниң Дээди Соведи, автономнуг республикаларның Дээди Советтери, улус депутаттарының край, область Советтери, автономнуг республикаларның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтери, улус депутаттарының район, хоорай, хоорайларда район, суур болгаш кодээ Советтери—күрүне эрге-чагыргазының органнарының чангыс аай системазы болур.

86 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы—беш чыл.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы—ийи чартык чыл.

Улус депутаттарының Советтеринге сонгуллаларны ук Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазының доостурушка чедир ийи айдан эвээш эвес үе арткан турда чарлаар.

87 үүл. Улус депутаттарының чогуур Советтериниң эргезинге кирген эн чугула айтырыгларны оларның сессияларынга көөр болгаш шиитпирлээр.

Улус депутаттарының Советтери доктаамал комиссияларны сонгуур, күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнарны, а ол ышкаш оларга отчётту бээр органнарны тургузар.

(Уланчызы 3-ку арында).

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының

КОНСТИТУЦИ ЯЗЫ

(Үндезин Хоойлузу)

(Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

88 үүл. Улус депутаттарының Советтери бүдүрүлгелерге, колхозтарга, албан черлеринге болгаш организацияларга ажылчы чоннарның хөй-ниити контролюн күрүне контролюбиле дүүштүр боттандырып турар улусчу контроль органнарын тургузар.

Улусчу контрольдун органнары күрүне планнарының болгаш даалгаларының күүселдезин хынаар; күрүненің сагылга-чурумун үрээр, чер-чурт тыртыжар, ажыл-херекти кызыы көөр, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи, ажыл чылзыр болгаш бюрократыг чоруктарга удур демиселди чорудар; күрүне аппарадының ажылын сайзыраңгайжыдарынга идиг бөөр.

89 үүл. Улус депутаттарының Советтери күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын шуут дорт болгаш боттарының тургузары органнарын дамчыштыр удуртур, шиитпирлерни хүлээп алыр, оларның күүселдезин хандырар, шиитпирлерни амыдыралга күүседиринге контрольду боттандырар.

90 үүл. Улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазы айтырыгларны коллективтиг, хостуг, ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажырына болгаш шиитпирлээринге, күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнарның, Советтериниң тургузары еске-даа органнарының Советтер болгаш чон мурнунга ажык, үргулчу отчёттуг болурунга, оларның ажылынга хамаатыларны калбаа-биле киириштирерингe үндезилеттиниң тургустунар.

Улус депутаттарының Советтери болгаш оларның тургузары органнар болунуп ажылының болгаш хүлээп алган шиитпирлериниң дугайын чонга доктаамал дыңнадыр.

11 эге.
Соңгулда системазы

91 үүл. Улус депутаттарының бүгү Советтеринге депутаттар соңгуурун чажыт бадылаашкынныг бүгү-ниити, деп болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилээш чорудар.

92 үүл. Депутаттарны соңгууру бүгү-ниити болур: хоойлуда доктааткан чурум ёзугаар угааны солуу деп санаткан кижилерден ангыда РСФСР-ниң 18 хар четкен бүгү хамаатылары соңгуур болгаш соңгудар эргелиг.

93 үүл. Депутаттарны соңгууру деп болур: соңгукчу бүрүзү чангыс катап бадылаар; бүгү соңгукчулар соңгулдаларга деп эргеге үндезилээш киржир.

94 үүл. Депутаттарны соңгууру дорт болур: улус депутаттарының бүгү Советтериниң депутаттарын хамаатылар шуут дорту-биле соңгуур.

95 үүл. Депутаттарны соңгуурунун үезинде бадылаашкын чажыт болур: соңгукчуларның күзел-соруун илередирин контрольдап болбас.

96 үүл. Депутаттарга кандидаттарны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, профессионалдар эвилелдериниң, Бүгү-эвилелдиң Апыяктарның Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациялары, кооператив болгаш еске-даа хөй-ниити организациялары, күш-ажылчы коллективтер, а ол ышкаш шериг кезектеринге шериг албанныгларның хуралдары депшидер эргелиг.

Депутаттарга кандидаттарның политиктиг, ажыл-ишчи болгаш хууда шынарларын хостуг база бүгү тала-биле чугаалажырын, ол ышкаш агитацияны хуралдарга, парлалгага, радиога, телевидениеге чорудар эргени РСФСР-ниң хамаатыларына болгаш хөй-ниити организацияларына магадылап турар.

Улус депутаттарының Советтеринге соңгулда эрттирери-биле холбашкан чарыгдалдарны күрүне күсели-биле дуглаар.

97 үүл. Улус депутаттарының Советтеринге депутаттар соңгуурун соңгулда округтарынга чорудар. РСФСР-ниң хамаатызы, чурум ёзугаар, улус депутаттарының ийиден хөй Советтеринге соңгутпас.

Советтерге соңгулдалар чоруларын хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш шериг кезектеринге шериг албанныгларының хуралдарының төлөөлекчилериниден тургустунар соңгулда комиссиялары хандырар.

Улус депутаттарының Советтеринге соңгулдалар чоруларының чурумун ССР Эвилелиниң, РСФСР-ниң болгаш автономнуг республикаларның хоойлуларын ёзугаар тодарадыр.

98 үүл. Соңгукчулар боттарының депутаттарынга чагыгдарны бөөр.

Улус депутаттарының чогуур Советтери соңгукчуларның чагыгларын чугаалажып көөр, экономиктиг база социал хөгжүлдениң планнарын кылырда, бюджетти тургузарда оларны барымдаалап көөр, чагыгларны күүседирин организастаар болгаш оларны боттандырып турарының дугайын хамаатыларга дыңнадыр.

12 эге.
Улус депутады

99 үүл. Депутаттар дээрге, улус депутаттарының Советтеринге чоннуң бүрүн эргелиг төлөөлекчилери болур.

Депутаттар Советтериниң ажылынга кирипшиилеп, күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп, Советтериниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын организастап, күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлеринің болгаш организацияларның ажылын контрольдаарын боттандырар.

Депутат бодунуң ажыл-чорудулгазынга ниити күрүненің эрге-ажыктарын удуртулга болдуруп, соңгулда округунуң чонунуң негелдерини барымдаалап көөр, соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырарын чедип алыр.

100 үүл. Депутат бодунуң бүрүн эргелерин бүдүрүлге болгаш албан ажылын кылбышаан, боттандырар.

Советтің сессияларының үезинде, а ол ышкаш хоойлуда көрдүнген еске-даа тавырылгаларда депутат бүрүн эргелерин күүседип турар үеде депутаттың доктаамал ажылдап турар черинде ортумак ажыл төлевирин арттырбышаан, ону бүдүрүлгеде азы албан черинде хүлээлгелерин күүседириден хостаар.

101 үүл. Депутат чогуур күрүне органнарынга болгаш эрге-дужаалдыг кижилерге негелде тургузар эргелиг, олар негелдеге харыыны Советтің сессиязынга бөөр хүлээлгелиг.

Депутат болза, депутат ажыл-чорудулгазының айтырыгларының талазы-биле бүгү-ле күрүне болгаш хөй-ниити органнарынга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга айтырыгны тургузар болгаш бодунуң тургускан айтырыгларын чугаалажып көөрүнге киржир эргелиг. Чогуур күрүне болгаш хөй-ниити органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлеринің болгаш организацияларның удуртукчулары депутатты саадатпайн хүлээп алыр болгаш оон саналдарын доктааттынган хуусаада көөр хүлээлгелиг.

102 үүл. Депутатка, оон эргелерин болгаш хүлээлгелерин шаптык чокка, дээштиг кылдыр боттандырып чорударынга таарымчалыг байдалларны хандырар.

Депутатка дээп болбазының, ол ышкаш депутаттың ажыл-чорудулгазынга холбашкан еске-даа магадылалдарын депутаттарның статузунуң дугайында хоойлу-биле болгаш ССР Эвилелиниң еске-даа хоойлужудулга актылары-биле, РСФСР-ниң база автономнуг республикаларның хоойлужудулга актылары-биле тодарадыр.

103 үүл. Депутат бодунуң ажылының дугайында болгаш Советтің ажылының дугайында соңгукчулар журнунга, а ол ышкаш ону депутаттың кандидалынга депшиткен коллективтериниң болгаш хөй-ниити организацияларының мурнунга отчёт бөөр хүлээлгелиг.

Соңгукчуларның бүзүрелин шынныктырбаан депутатты соңгукчуларның хөй кезиниң шиитпирин ёзугаар, хоойлуда айыткан чурумну ёзугаар кайы-даа үеде дедир кыйгыртып болур.

V. РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органнары

13 эге.
РСФСР-ниң Дээди Соведи

104 үүл. РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы РСФСР-ниң Дээди Соведи болур.

РСФСР-ниң Дээди Соведи ССРЭ Конституциазының болгаш бо Конституцияның РСФСР-ге хамаарыштырган бүгү айтырыгларын шиитпирлээр бүрүн эргелиг.

РСФСР-ниң Конституциязын хүлээп алырын, анаа өскерилгелер киирерин; РСФСР-ниң составынга чаа автономнуг республикалар болгаш автономнуг областар хүлээп алырын; оларны ССРЭ-ниң Дээди Совединге бадылалыры-биле киирерин; РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планнарын, РСФСР-ниң күрүне бюджедин болгаш оларның күүсеттингешинин дугайында отчёттарны бадылаарын; аңаа отчёттуг органнарны тургузарын чүгле РСФСР-ниң Дээди Соведи боттандырар.

РСФСР-ниң хоойлуларын РСФСР-ниң Дээди Соведи азы РСФСР-ниң Дээди Совединиң шиитпирин ёзугаар эрттирер бүгү улустун бадылаашкыны-биле (референдум-биле) хүлээп алыр.

105 үүл. РСФСР-ниң Дээди Соведи чурттакчы чону деп санныг соңгулда округтарындан соңгудар 975 депутаттардан тургустунар.

РСФСР-ниң Дээди Соведи бодунуң соңгуп тургузары мандат комиссиязының киирип келгенин ёзугаар депутаттарның бүрүн эргелерин чүүлүг деп санаар дугайында, а соңгулдалар дугайында хоойлуну үрээн таварылгаларда — чамдык депутаттарны соңгааның күш чок деп санаар дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

106 үүл. РСФСР-ниң Дээди Соведи РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазын болгаш оон сес оралакчызын соңгуур.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы РСФСР-ниң Дээди Совединиң хуралдарын удуртур болгаш оларның иштики чурумун башкарар.

107 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларын чылда ийи катап чыылдырар.

Эәлчег чок сессияларны РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму бодунуң инициативазын ёзугаар азы РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының үштүн бир кезиинден эвээш эвезиниң саналын ёзугаар чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы оон хуралдарындан, а ол ышкаш оларның аразында үеде РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал болгаш еске-даа комиссияларының эрттирер хуралдарындан тургустунар.

108 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединге хоойлу саналдаар инициатива РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, автономнуг республикаларга—оларның күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарынга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал болгаш еске-даа комиссияларынга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга, РСФСР-ниң Дээди Судунга, РСФСР-ниң Прокурорунга хамааржыр.

Ол ышкаш хоойлу саналдаар инициативаны хөй-ниити организацияларының нүүрүнден ниити-эвилел болгаш республика органнары база ажыглаар эргелиг.

109 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединге көөрү-биле киирген хоойлулар төлевилелдерин болгаш еске-даа айтырыгларны оон хуралдарынга чугаалажыр. Хоойлу төлевилелин азы чогуур айтырыгны эргежок чугула апарган таварылгала чангыс азы элээн каш комиссияларга баш удур азы катап чугаалажып көөрү-биле дамчыткан туруп болур.

РСФСР-ниң хоойлуларын, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалдарын болгаш еске-даа актыларын РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының ниити санының хөй кезиин барымдаалап хүлээп алыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң азы РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун шиитпирин ёзугаар РСФСР-ниң хоойлулар төлевилелдерин, республиканың күрүне амыдыралының еске-даа чугула айтырыгларын бүгү улустун чугаалажып көөрүнге киирин болур.

110 үүл. РСФСР-ниң хоойлуларынга, доктаалдарынга болгаш еске-даа актыларынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы болгаш Секретары ат салганда парлаар.

111 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты РСФСР-ниң Дээди Совединиң тургузары РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, министрлерге болгаш еске-даа органнарның удуртукчуларынга, а ол ышкаш РСФСР-ниң девискээринде эвилел чагыргалыг будүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга РСФСР-ге хамааржыр айтырыглар талазы-биле негелде тургузар эргелиг. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели азы негелде алган эрге-дужаалдыг кижи РСФСР-ниң Дээди Совединиң ук сессиязынга аас-биле азы бижимел-биле харыы бөөр хүлээлгелиг.

112 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң чөпшээрели чокка, а оон сессияларының аразында үеде—РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун чөпшээрели чокка РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутатынга кеземче харыысалгазы онаап, хоругдаг азы суд чуруму-биле онаар административтиг хемчег көргүзүп болбас.

113 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал ажылдаар органы — РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун РСФСР-ниң Дээди Соведи соңгуур, бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле Президиум аңаа отчёттуг болгаш оон сессияларының аразында үеларде РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының бо Конституцияда көрдүнген хүлээлгезин күүседир.

114 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы, Дарганын оп чеди оралакчылары, оон санынга дарганын оралакчыларын автономнуг республика бүрүзүнден бир-бир кижи, Президиумнуң Секретары болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун чөөрби кежигүнү составтыг кылдыр депутаттардан соңгуур.

115 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму:

1) РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларны доктаадыр;

2) РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларын чыылдырар;

3) РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазын таарыштыр башкарар;

4) РСФСР-ниң Конституциязын сагып турарын контрольдаар; автономнуг республикаларның конституцияларының болгаш хоойлуларының РСФСР-ниң Конституциязынга болгаш хоойлуларынга дүгжүр чоруун хандырар;

5) районнуң (хоорайның) улус судтарынга соңгулдаларны чарлаар;

6) РСФСР-ниң хоойлуларынга тайылбырлаашкынны кылыр;

7) улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазынга удуртулганы боттандырар;

8) РСФСР-ниң административ-девискээр тургузуунун айтырыгларын шиитпирлээр чурумну доктаадыр; крайларның, областарның, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның кызыгаарларын болгаш район хуваалдазын доктаадыр болгаш өскертир; районнарны, хоорайларны болгаш хоорайларга районнарны тургузар; хоорайларның чагыртыр чурумун доктаадыр; районнарны, хоорайларны, хоорайларда районнарны, ажылчын суурларны болгаш еске-даа чурттакчылыг черлерни эде адаарын доктаадыр;

9) район хуваалдазын, хоорайларны болгаш хоорайларда районнарны тургузарын, хоорайларның чагыртырын өскерткенин, районнарга, хоорайларга, хоорайларда районнарга ат тывысканын болгаш эде адаанын, а ол ышкаш автономнуг республикаларның еске-даа чурттакчылыг черлерин эде адаанын бадылаар;

10) РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң доктаалдары болгаш айтыышкыннары, улус депутаттарының край, область, хоорай (республика чагыргалыг хоорайлар) Советтеринин, автономнуг областарның улус депутаттарының Советтериниң шиитпирлери хоойлуга дүүшпейн барган таварылгада оларны күш чок болдурар.

11) РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижиктери-биле шаннаар; РСФСР-ниң Хүндүлүг аттарын доктаадыр болгаш тыпсыр;

12) РСФСР-ниң хамаатызынга хүлээп алыр; хоргадал тыпсыр дугайында айтырыгны шиитпирлээр;

13) РСФСР-ниң судтарынга шиитпирген хамаатыларга өршээл-келдерел тыпсырын боттандырар;

14) РСФСР-ниң делегей керээлерин бадылаар болгаш күш чок болдурар;

15) даштыкы күрүнелерде болгаш делегей организацияларының чанында РСФСР-ниң дипломаттыг төлөөлекчилерин томуйлаар болгаш делир келдирер;

16) даштыкы күрүнелерниң, оон чанында турар дипломаттыг төлөөлекчилериниң бүзүрелир болгаш оларны делир келдирткен бижиктерин хүлээп алыр;

17) РСФСР-ниң Конституциязында болгаш хоойлуларында доктааттынган еске-даа бүрүн эргелерни боттандырып чорудар.

116 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Дээди Советтің сессияларының аразында үеде оон дараазындагы эәлчеглиг сессиязынга бадылаалып киирери-биле:

1) эргежок чугула апарганда РСФСР-ниң ам күштүг бооп турар хоойлужудулга актыларынга өскерилгелерни киирер;

2) автономнуг республикаларның кызыгаарларын өскерткенин бадылаар; чаа крайларны, областарны болгаш автономнуг округтарны тургузар;

3) РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдап келгенин ёзугаар РСФСР-ниң министерстволарын болгаш күрүне комитеттерин тургузар болгаш дүүгүрер;

4) РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының киирген саналын ёзугаар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң составынга кирип турар чамдык кижилерни албан-хүлээлгеден хостаар болгаш томуйлаар.

117 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму чарлыктар үнүрер болгаш доктаалдар хүлээп алыр.

118 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң бүрүн эргелериниң хуусаазы тонгенде РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң чаа соңгуткан Дээди Соведи чаа Президиумуну соңгуп тургускуже чедир бодунун бүрүн эргелерин хевээр арттырар.

РСФСР-ниң чаа соңгуткан Дээди Соведи РСФСР-ниң Дээди Совединиң мурнунда турган составының Президиуму соңгулла соонда эрткен ийи айдан орай эвес хуусаада чыылдырар.

119 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң эргезинге хамаарышкан айтырыгларны баш удур көөр болгаш белгекээри-биле, ол ышкаш РСФСР-ниң хоойлуларын база РСФСР-ниң Дээди Совединиң, оон Президиумунун еске-даа шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идиг бөөри-биле, күрүне органнарының болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын контрольдаары-биле доктаамал комиссияларны РСФСР-ниң Дээди Соведи депутаттардан соңгуур.

РСФСР-ниң Дээди Соведи эргежок чугула апарган деп санаанда кандыг-даа айтырыг талазы-биле истелге, ревизия болгаш еске-даа комиссияларны тургузар.

Бүгү-ле күрүне болгаш хөй-ниити органнары, организациялар болгаш албан-дужаалдыг кижилер РСФСР-ниң Дээди Совединиң комиссияларының негелделерин күүседир, оларга эргежок чугула материалларны болгаш документилерни киирер хүлээлгелиг.

Комиссияларның сүмелерин күрүне болгаш хөй-ниити органнары, албан болгаш организация черлери ынан-ла чугаалажып көрген турар ужурлуг. Чугаалажып көргенинің түнелдериниң дугайын азы алдырган хемчеглер дугайын комиссияларга доктааткан хуусааларында дыңнаткан турар ужурлуг.

120 үүл. РСФСР-ниң Дээди Соведи аңаа отчёттуг бүгү күрүне органнарының ажыл-чорудулгазынга контрольду боттандырар.

РСФСР-ниң Дээди Соведи РСФСР-ниң улусчу контроль органнарының системазын баштаар РСФСР-ниң Улусчу контроль комитедин тургузар.

121 үүл. РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш оон органнарының ажыл-чорудулгазының чуруму РСФСР-ниң Дээди Совединиң регламентизи-биле болгаш РСФСР-ниң Конституциязынга үндезилеп үнүрер РСФСР-ниң өске-даа хоойлулары-биле тодаргайлаттынар.

14 эге.
РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели

122 үүл. РСФСР-ниң чазаа — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели—РСФСР-ниң күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш шиитпирлекчи дээди органы болур.

123 үүл. РСФСР-ниң Дээди Соведи РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Даргазының бирги оралакчылары болгаш оралакчылары, РСФСР-ниң министрлери, РСФСР-ниң күрүне комитеттериниң даргалары составтыг кылдыр тургузар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының киирип келгенин ёзугаар РСФСР-ниң Дээди Соведи РСФСР-ниң чазааның составынга РСФСР-ниң өске-даа органнарының болгаш организацияларының удуртукчуларын киирип болуг.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун бүрүн эргелерин РСФСР-ниң чаа соңгуткан Дээди Совединге, оон бирги сессиязынга хүлээлгиг бөөр.

124 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң Дээди Совединиң мурнунга харыысалгалыг болгаш аңаа отчёттуг, а РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларының аразында үеде — РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун мурнунга харыысалгалыг болгаш отчёттуг болур.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун ажылының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң мурнунга отчёдун доктаамал берип турар.

125 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң эргезинге хамаарышкан күрүне эргелелиниң бүгү-ле айтырыгларын шиитпирлээр бүрүн эргелиг, чүге дээрге ол айтырыглар Конституция ёзугаар РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун эргезинге кирбейн турар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун бүрүн эргелеринге дүүштүр:

1) улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртурун хандырар; чоннуң чаагай чоруун болгаш культуразын бедидериниң талазы-биле, эртемни болгаш техниканы хөгжүдериниң, бойдус курлавырларын чеп ажыглаарының болгаш камгалаарының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар; акша болгаш чээли системазын быжыглаар, күрүне страхованиезин болгаш учёттуг база статистиканың чангыс аай системазын организастаар талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга дүзалаар; өртектерниң, күш-ажыл төлевириниң, социал хандырылганың чангыс аай политиказын боттандырарынга киржир; үлетпүр, тудут, көдээ ажыл-агый будүрүлгелерин болгаш каттыжышкыннарын, транспорт болгаш харылзаа будүрүлгелерин, а ол ышкаш республика болгаш түс чер чагыргазында еске-даа организацияларны болгаш албан черлерин эргелеп башкарарын организастаар;

2) РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң агар болгаш перспективтиг күрүне планнарын, РСФСР-ниң күрүне бюджедин ажылдап кылыр болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединге киирер; күрүне планнарын болгаш бюджедин боттандырар талазы-биле РСФСР-ниң, экономиктиг районнарының, автономнуг республикаларының, крайларының, областарының болгаш республика чагыргазында хоорайларының комплекстиг хөгжүлдезин хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр; эвилел чагыргалыг будүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның РСФСР-ниң эргезинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле ажыл-чорудулгазын дүүштүрер болгаш контрольдаар; планнар күүселделериниң болгаш бюджет күүселдезинин дугайында отчёттарны РСФСР-ниң Дээди Совединге киирер;

3) күрүненің эрге-ажыктарын камгалаар, социалистиг өнчүү болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле хамаатыларның эргелерин база хосталгаларын хандырар болгаш камгалаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар;

4) ССРЭ Конституциязында тодараттынган хемчээлге күрүненің айыл чок чоруун болгаш чурттун камгаланыр аргазын хандырар хемчеглерни боттандырар;

5) ССР Эвилелиниң тургускан чурумун ёзугаар РСФСР-ниң даштыкы күрүнелер болгаш делегей организациялары-биле харылзааларының айтырыынга удуртулганы боттандырар;

6) эргежок чугула апарган таварылгада ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунун херектериниң талазы-биле комитеттерни, кол эргелелдерни болгаш еске-даа ведомстволарны РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанынга тургузар;

7) автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң ажылын башкарар болгаш хынаар, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң ажыл-чорудулгазынга удуртулганы боттандырар.

126 үүл. Улус ажыл-агыйын удуртурун хандырары-биле холбашкан айтырыгларны болгаш күрүне эргелелиниң еске-даа айтырыгларын шиитпирлээри-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаамал органы кылдыр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Даргазын бирги оралакчылары болгаш оралакчылары база ол ышкаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында хоойлуга дүүштүр чазактың еске-даа кежигүннери составтыг РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму турар.

127 үүл. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң хоойлу актыларынга база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарынга, айтыышкыннарынга үндезилээш база оларны күүседири-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалдарны болгаш айтыышкыннарны үндүрер, оларның күүселдезин организастаар болгаш хынаар. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын болгаш айтыышкыннарын РСФСР-ниң бүгү девискээринге күүседири албан.

128 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунун эргезинге дүүштүр автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң доктаалдарын болгаш айтыышкыннарын күүседирин сокедыр, а ол ышкаш улус депутаттарының Советтериниң край, область, хоорай (республика чагыргалыг хоорайларының) күүсекчи комитеттериниң болгаш автономнуг областарның улус депутаттарының Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин болгаш айтыышкынныларын күш чок болдурар эргелиг.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң министерстволарының болгаш күрүне комитеттериниң база бодунун чагыргазында еске-даа органнарының актыларын күш чок болдурар эргелиг.

129 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң эвилел-республика болгаш республика министерстволарының база күрүне комитеттериниң болгаш бодунун чагыргазында еске-даа органнарының ажылын каттыштырар болгаш углап башкарар.

РСФСР-ниң эвилел-республика министерстволары, күрүне комитеттери РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ол ышкаш ССРЭ-ниң хамаарышкан эвилел-республика министерствозунга азы күрүне комитединге чагыртпышаан, оларга даандырган эргелел адырларын удуртур болгаш адырлар аразында эргелеп башкарылгазын боттандырар.

РСФСР-ниң республика министерстволары болгаш күрүне комитеттери РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге чагыртпышаан, оларга даандырган эргелел адырларын удуртур ийикпе адырлар аразының эргелеп башкарылгазын боттандырар.

РСФСР-ниң министерстволары болгаш күрүне комитеттери эргелелдин оларга даандырган адырларының байдалы болгаш хөгжүлдези дээш харыысалгалыг болур; ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң хоойлуларынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң база оон Президиумунун, РСФСР-ниң Дээди Совединиң база оон Президиумунун еске-даа шиитпирлеринге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарынга, айтыышкыннарынга, ССРЭ-ниң хамаарышкан министерстволарының болгаш күрүне комитеттериниң актыларынга үндезилээш база оларны күүседири-биле боттарының эргелериниң хемчээлдеринге актыларны үндүрер, оларның күүселдезин организастаар болгаш хынаар.

130 үүл. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш оон Президиумунун эрге-хүлээлгелерин, оларның ажыл-чорудулгазының чурумун, күрүненің еске органнары-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харылзааларын, а ол ышкаш РСФСР-ниң эвилел-республика болгаш республика министерстволарының болгаш күрүне комитеттериниң данзызын Конституцияга үндезилээш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында хоойлуга тодарадыр.

VI. Автономнуг республикаларның күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органнары

15 эге.
Автономнуг республиканың Дээди Соведи

131 үүл. Автономнуг республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органы автономнуг республиканың Дээди Соведи болур.

ССРЭ-ниң Конституциязы-биле, РСФСР-ниң Конституциязы-биле база автономнуг республиканың Конституциязы-биле автономнуг республиканың эрге-хүлээлгезинге хамааржыр бүгү айтырыгларны автономнуг республиканың Дээди Соведи шиитпирлээр бүрүн эргелиг.

(Төнчүзү 4-кү арында).

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының

КОНСТИТУЦИЯЗЫ

(Үндезин Хоойлузу)

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги 3-кү арында).

Автономнуг республиканың Конституциязын хүлээп алырын, анаа өскерилгелерни киирерин; автономнуг республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин күрүне планнарын, күрүне бюджедин болгаш оларның күүселдезинин дугайында отчёттарны бадылаарын; анаа отчёттуг органнарны тургузарын автономнуг республиканың чүгле Дээди Совети боттандырар.

Автономнуг республиканың хоойлуларын автономнуг республиканың Дээди Совети хүлээп алыр.

132 чүүл. Автономнуг республиканың Дээди Советинин доктаамал ажылдаар органы—автономнуг республиканың Дээди Советинин Президиумун автономнуг республиканың Дээди Совети сонгуур, болунун бүгү ажыл-чорудулгазының талазы-биле Президиум анаа отчёттуг болгаш оон сессияларының аразында үеларде автономнуг республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының бо Конституцияда көрдүнген хүлээлгезин күүседир.

Автономнуг республиканың Дээди Советинин Президиумунун составын болгаш бүрүн эргелерин автономнуг республиканың Конституциязы-биле тодаргайлаар.

16 эге.
Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели

133 чүүл. Автономнуг республиканың Дээди Совети автономнуг республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш шиитпирлекчи дээди органы — автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелин — автономнуг республиканың чазаан тургузар.

Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели автономнуг республиканың Дээди Советинин мурнунга харыысалгалыг болгаш анаа отчёттуг, а Дээди Советтин сессияларының аразында үеде—автономнуг республиканың Дээди Советинин Президиумунун мурнунга отчёттуг.

134 чүүл. Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели ССРЭ-нин, РСФСР-нин болгаш автономнуг республиканың хоойлужудулга актыларынга, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин база РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелинин доктаалдарынга болгаш айтыышкыннарынга үндезилээш база оларны күүседири-биле доктаалдарны болгаш айтыышкыннарны үндүрер база оларның күүселдезин организастаар болгаш хынаар.

135 чүүл. Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели бодунун эрге-хемчээлинге дүүштүр улус депутаттарының районнар болгаш хоорайлар (республика (АССР) чагыргалыг хоорайлар) Советтеринин күүсекчи комитеттерибин шиитпирлерин болгаш айтыышкынларын күш чок болдурар эргелиг.

Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели автономнуг республиканың министерстволарының, күрүне комитеттеринин, анаа чагырткан өске-даа органнарының актыларын күш чок болдурар эргелиг.

136 чүүл. Автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлели автономнуг республиканың министерстволарының, күрүне комитеттеринин, анда чагырткан өске-даа органнарының ажылын каттыштырар болгаш углаан башкарар.

Автономнуг республиканың министерстволары болгаш күрүне комитеттери автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелинге, РСФСР-нин хамаарышкан министерствозунга болгаш күрүне комитедингё чагыртышаан, оларга дааскал эргелел адырларын удуртур азы адырлар аразының эргелеп башкарылгазын боттандырар.

VII. РСФСР-де күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң чер-чер органнары

17 эге.
Улус депутаттарының чер-чер Советтери

137 чүүл. Крайларга, областарга, автономнуг областарга, автономнуг округтарга, районнарга, хоорайларга, хоорайдарда районнарга, суулларга, чурттакчылыг көдээ черлерге күрүне-эрге-чагыргазының органдары болза улус депутаттарының чогуур Советтери болур.

138 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери күрүнеин нинти эрге-ажыктарын болгаш Советтин девискээринде чурттап турар хамаатыларның эрге-ажыктарын барымдаалап, тус чер ужур-дузалыг бүгү айтырыгларны шиитпирлээр, күрүненин үстүкү органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, улус депутаттарының алаккы Советтерининг ажыл-чорудулгазын удуртур, республика болгаш нинти-эвилел ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып көөрүнге киржир, ол талазы-биле боттарының санаалдарын киирер.

Улус депутаттарының чер-чер Советтери болунун девискээринге күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур; экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин планнарын база тус чернин бюджедин болгаш оларның күүселдезинин дугайында отчёттарны бадылаар; оларга чагырткан күрүне органнарынга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга удуртулганы боттандырар; хоойлуларны сагыырын, күрүненин болгаш хөй-ниитинин корум-чурумун, хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар; чурттун камгаланыр аргазын быжыглаарын деткиир.

139 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери боттарының бүрүн эргелеринге дүүштүр бодунун девискээринге экономиктиг болгаш социал хөгжүдүнин хандырар: үстүкү албан черлеринге чагырткан ол девискээрде турар бүдүрүлгелернин, албан черлеринин болгаш организацияларның хоойлудурумну сагын турарын контрольдаарын боттандырар; чер ажыглалының, бойдус камгалалының, тудугнун, күш-ажылчы курлавырлар ажыглалының, чонун хереглел бараанларын бүдүрериниң, чонун социал-культура, амыдырал болгаш өске-даа хандырылгазының талазы-биле оларның ажыл-чорудулгазын таарыштырар болгаш контрольдаар.

140 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери ССР Эвилелинин, РСФСР-нин болгаш автономнуг республиканың хоойлуларының оларга берген эргелерикге дүүштүр шиитпирлерни хүлээп алыр.

Чер-чер Советтериниң шиитпирлерин Советтин девискээринде турар бүгү бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар, а ол ышкаш эрге-дужаалдыг кижилер болгаш хамаатылар ыраан-ла күүседир хүлээлгелиг.

141 чүүл. Улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң, улус депутаттарының район, хоорай болгаш хоорайларда район Советтериниң сессияларын оларның күүсекчи комитеттери чылда дөрттен эвээш эвес катап чыылдырар.

Улус депутаттарының суур болгаш көдээ Советтериниң сессияларын оларның күүсекчи комитеттери чылда алдыдан эвээш эвес катап чыылдырар.

Улус депутаттарының чер-чер Советтери ССР Эвилелинин, РСФСР-нин болгаш автономнуг республиканың хоойлуларында оларның эргезинге хамаарыштырган кандыг-даа айтырыгларны сессияларынга көөр болгаш шиитпирлээр эргелиг. Үгле сессияларга шиитпирлээр айтырыгларын данзызын улус депутаттарының чер-чер Советтериниң дугайында хоойлулар доктаалыр.

142 чүүл. Чер-чер Советтериниң эргезинге хамаржыр айтырыгларны баштай чугаалажыр болгаш белеткээр, ол ышкаш Советтернин шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идиг бээр, күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын контрольдаар доктаамал комиссияларны улус депутаттарының чер-чер Советтери депутаттарының аразындан сонгуур.

Чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының сумелерин чогуур күрүне болгаш хөй-ниити органнары, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар ыраан-ла чугаалажып көөр хүлээлгелиг. Көргениниң түннелдерин азы алдынган хемчеглериниң дугайын олар доктааттынган хуусаада комиссияларга дыннадып турар ужурлуг.

143 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери адаанда турар Советтернин ажыл-чорудулгазын удуртурун боттаалырбышаан, адаанда турар Советтернин актылары хоойлуга дүүшпейн барган таварылгада, ук актыларны күш чок болдурар эргелиг.

144 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери бодунуң ажыл-чорудулгазын хөй-ниити организациялары-биле болгаш күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг боттандырын, эн чугула айтырыгларны хамаатыларның чугаалажып көрүүшкүнүнге киирип, оларны доктаамал комиссияларның, күүсекчи комитеттерниң болгаш Советтерге отчёттуг өске-даа органнарның ажылынга киириштирип, тус чернин эки тура ниитилелдериниң ажылынга деткимчени көргүзүп, чонун хөй-ниитичи бот-ажыл-чорудулгазын хөгжүдүп турар.

18 эге.
Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери

145 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнары болза депутаттарның аразындан оларның сонгааны дараазында составтыг күүсекчи комитеттер болур: даргазы, даргазының оралакчылары, секретары болгаш кежигүннери.

Күүсекчи комитеттер оларны сонгаан Советтернин мурнунга чылда бирээден эвээш эвес катап, а ол ышкаш күш-ажылчы коллективтернин болгаш хамаатыларның чурттап турар черлеринин зайы-биле хуралдарынга отчёттарын кылып бээр.

146 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери оларны сонгаан Советке-даа, үстүнде турар күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органга-даа дөрт отчёттуг болур.

147 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери оларны сонгаан Советтернин болгаш күрүне эрге-чагыргазының база эргелелиниң үстүкү органнарының шиитпирлеринге үндезилээш, хамаарышкан тус-тус Советтернин девискээринге күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери Советтернин чүгле сессияларынга шиитпирлээр ужурлуг айтырыглардан ангыда, Советтернин эргезинге хамаарыштырган бүгү-ле айтырыгларны шиитпирлээр эргелиг.

Күүсекчи комитеттер Советтернин сессияларын чыылдырар, Советтернин доктаамал комиссияларының ажылын холбаштырып таарыштырар; депутаттар боттарының эрге-хүлээлгелерин боттандырарынга илгин бээр; Советтериниң болгаш күрүненин үстүкү органнарының шиитпирлериниң, а ол ышкаш сонгукчуларның чагыларының күүселдезин организастаар; эргелелдин оларга чагырткан органнарын удуртур.

148 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери боттарының эрге-хүлээлгелериниң хемчээлинге дүүштүр шиитпирлерни хүлээп алыр болгаш айтыышкынларны үндүрер.

149 чүүл. Улус депутаттарының Советтериниң күүсекчи комитеттери улус депутаттарының алаккы Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин болгаш айтыышкынларын күш чок болдурар эргелиг.

150 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы доозулганда, оларның күүсекчи комитеттери боттарының бүрүн эргелерин улус депутаттарының Советтериниң чаа чыыжы күүсекчи комитеттерин сонгугуже чедир хевээр арттырып эдилээр.

151 чүүл. Күүсекчи комитеттериниң килдистерин болгаш эргелелдерин улус депутаттарының край, область Советтери, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтери, улус депутаттарының район, хоорай, хоорайларда район Советтери тургузар болгаш боттарының ажыл-чорудулгазының талазы-биле олар Советтерге база оларның күүсекчи комитеттеринге-даа, күрүне эргелелиниң хамаарышкан үстүкү органнарынга-даа чагыртыр.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң килдистериниң база эргелелдериниң данзызын болгаш оларны тургузарының чурумун ССР Эвилелинин, РСФСР-нин болгаш автономнуг республикаларның хоойлуларын ёзугаар тодаргайлап доктаалыр.

VIII. РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы, РСФСР-ниң Күрүне бюджеди

19 эге.
РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планы

152 чүүл. РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планы ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин чаңгыс аай Күрүне планының чарылбас кезээ болур.

РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин агар болгаш перспективтиг планнарын ССРЭ-нин улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол сорулгаларынга болгаш угланыышкыннарынга дүүштүр ажылдап кылыр болгаш олар республиканың девискээринге экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүдүнү хандырарынче угланган турар.

153 чүүл. РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планынга экономика болгаш социал-культура тургузуушкунунун сорулгалары тодараттынар. РСФСР-нин девискээринге улус ажыл-агыйының адырларын болгаш экономиктиг районнарны хөгжүдериниң комплекстиг программалары кирер. Министерстволарның, күрүне комитеттеринин болгаш күрүне эргелелиниң өске-даа органнарының планнарын, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның болгаш республика чагыргазында хоорайларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин планнарын болунга киирер.

154 чүүл. РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын барымдаалаан, РСФСР-нин министерстволарының, күрүне комитеттеринин болгаш күрүне эргелелиниң өске-даа органнарының, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелериниң, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң планнарының төлевиледдеринге үндезилээш ажылдап кылыр.

РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планынга бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш РСФСР-нин девискээринде турар эвилел чагыргазының организацияларының планнарының кол көргүзүглерин киирер.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының, ол ышкаш хөй-ниити организацияларының саналдарын барымдаалаан ажылдап кылыр.

155 чүүл. РСФСР-нин Министрлер Чөвүлели РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын РСФСР-нин Дээди Советинге көөр кылдыр киирер. РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелинин илеткелин база РСФСР-нин Дээди Советинин План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының түннелдерин ёзугаар РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планын чугаалажыр болгаш бадылаар.

156 чүүл. РСФСР-нин Министрлер Чөвүлели РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының күүселдезин организастаар база улус ажыл-агыйынга план сагыга-чурумун быжыглаар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр.

157 чүүл. РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планнарының күүселдезинин дугайында отчёттарны РСФСР-нин Дээди Совети чугаалажыр болгаш бадылаар. Планнар күүселдезинин ниити көргүзүглерин бүгү улус таныжын көөр кылдыр парлаар.

20 эге.
РСФСР-нин Күрүне бюджеди

158 чүүл. РСФСР-нин Күрүне бюджеди ССРЭ-нин Күрүне бюджединин чарылбас кезээ болур.

159 чүүл. РСФСР-нин Күрүне бюджеди РСФСР-нин республика бюджедин, автономнуг республикаларның күрүне бюджеттерин, чер-чер бюджеттерни каттыштырар.

160 чүүл. РСФСР-нин Күрүне бюджединин орулгаларын болгаш чарыгдалдарын РСФСР-нин республика бюджединин, автономнуг республикаларның күрүне бюджеттеринин болгаш чер-чер бюджеттеринин аразынга хуваарын РСФСР-нин, оон автономнуг республикаларның болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтериниң бюджет эргелериниң дугайында Хоойлу-биле тодарадыр.

161 чүүл. РСФСР-нин Күрүне бюджедин ССРЭ-нин болгаш РСФСР-нин экономиктиг база социал хөгжүлдезинин күрүне планнарынга, ССРЭ-нин Күрүне бюджединге үндезилээш, РСФСР-нин Министрлер Чөвүлели ажылдап кылыр болгаш РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелинин илеткелин база РСФСР-нин Дээди Советинин План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының түннелдерин ёзугаар РСФСР-нин Дээди Совети бадылаар.

162 чүүл. РСФСР-нин Күрүне бюджединин күүселдезинин дугайында отчёттуг РСФСР-нин Дээди Совети бадылаар. Бюджет күүселдезинин ниити көргүзүглерин бүгү улус таныжын көөр кылдыр парлаар.

IX. Шиидилге эргези, арбитраж болгаш прокурор хайгааралы

21 эге.
Суд болгаш арбитраж

163 чүүл. РСФСР-де шиидилге эргезин чүгле суд боттандырар.

РСФСР-нин судтары: РСФСР-нин Дээди Суду, автономнуг республикаларның дээди судтары, край, область, хоорай судтары, автономнуг областарның судтары, автономнуг округтарның судтары, районнарның (хоорайларның) улус судтары болур.

РСФСР-нин судтарының ажыл-чорудулгазын организастаары болгаш чуруму ССР Эвилелинин болгаш РСФСР-нин хоойлулары-биле тодаргайлаттынар.

164 чүүл. РСФСР-де бүгү судтар судьяларның болгаш улус төлөөлериниң сонгулдалыг болуруңга үндезилеттинип тургустунар.

Районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус судьяларын районнуң (хоорайның) хамаатылары бүгү-ниити, ден болгаш дөрт сонгулда эргезинге үндезилээш, чажыт бадылаашкын-биле, беш чыл хуусаалыг сонгуур. Районнуң (хоорайның) улус судтарының улус төлөөлерин ажылдан азы чурттап турар черинин ааны-биле хамаатыларның хуралдарынга ажык бадылаашкын-биле ийи чартык чыл хуусаалыг сонгуур.

Үстүкү судтарны улус депутаттарының чогуур Советтери беш чыл хуусаалыг сонгуур.

Судьялар болгаш улус төлөөлери сонгукчуларның азы оларны сонгаан органнарның мурнунга харыысалгалыг, оларның мурнунга отчёттуг, сонгукчулар болгаш ол органнар Хоойлуда керген чурумну ёзугаар оларны дедир кыйгыртып болур.

165 чүүл. РСФСР-нин Дээди Суду РСФСР-нин үстүкү суд органы болур болгаш РСФСР-нин судтарының суд ажыл-чорудулгазынга хайгааралы боттандырар.

РСФСР-нин Дээди Совети РСФСР-нин Дээди Судун даргазы, оон оралакчылары, кежигүннери болгаш улус төлөөлери составтыг кылдыр сонгуур.

166 чүүл. Бүгү судтарга негелде болгаш кеземче херектерин көөрүн коллегиалдыг, а бирги чаданын судунга—улус төлөөлериниң киржилгези-биле боттандырар. Улус төлөөлери шиидилге үезинде судьяның бүгү эргелерин ажыглаар.

167 чүүл. Судьялар болгаш улус төлөөлери кымдан-даа хаалырылга чок болгаш чүгле Хоойлуга чагыртыр.

168 чүүл. РСФСР-де шиидилге эргезин хамаатыларның Хоойлу болгаш суд мурнунга дең эргелиг болурун барымдаалап чорудар.

169 чүүл. Бүгү судтарга херектерин сайгарып көөрү ажык болур. Судтун хаалыг хуралынга херек дыңнаарын чүгле Хоойлуда айытқан таварылгада, суд чорудулгазының бүгү дүрүмнерин сагын чорудар.

170 чүүл. Буруудаттырган кижиге камгаланыр эргени хандырар.

171 чүүл. Суд чорудулгазын орус дылда азы автономнуг республиканың, автономнуг областың, автономнуг округтың дылында азы ук черниң чонунун хөй нуруузунун чугаалажыр дылында чорудар. Херекти көөрүнге киржип турар кижилер суд чорудулгазын эрттирип турар дылды билбес болза, суд чорудулгазының үезинде херектин материалдарын очулдуруқку дамчыштыр болуду-биле таныжар эргени болгаш судка бодунун төрөөн дылында чугаалаар эргени оларга хандырар.

172 чүүл. Судтун шииткели чокта база хоойлуга дүүшпээнде кым-даа кижини кемниг херек үүлгеткен деп санап болбас болгаш кеземче алдазы онаан болбас.

173 чүүл. Хамаатыларга болгаш организацияларга юридиктиг дуза көргүзери-биле болчукчулар коллегиязы ажылдап турар. Хоойлуда көрдүнген таварылгаларда хамаатыларга юридиктиг дузаны халас көргүзер.

Адвокатураның ажыл-чорудулгазын организастарын болгаш чурумун ССР Эвилелинин база РСФСР-нин хоойлуларыбиле тодарадыр.

174 чүүл. Негелде болгаш кеземче херектериниң талазыбиле суд чорудулгазына хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтеринин төлөөлекчилерин киириштирип болур.

175 чүүл. Бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар аразында ажыл-агый маргылдааларын шиитпирлээрин күрүне арбитражының органнары боттарының эргелеринге дүүштүр боттандырар.

22 эге.
Прокуратура

176 чүүл. Бүгү министерстволарның, күрүне комитеттеринин болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи база шиитпирлекчи органнарының, колхозтарының, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, албан-дужаалдыг кижилериниң, а ол ышкаш хамаатыларның хоойлуларны РСФСР-нин девискээринге хажык чок болгаш чаңгыс аай күүселдиринге дээди хайгааралды ССРЭ-нин Чингине прокурору, РСФСР-нин анаа чагыткан прокурору болгаш оон адаанда турар прокурорлар боттандырар.

177 чүүл. РСФСР-ниң прокурорун, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның прокурорларын ССРЭ-нин Чингине прокурору томуйлаар.

Автономнуг округтарның прокурорлары, районнар болгаш хоорайлар прокурорларын РСФСР-нин прокурору томуйлаар болгаш ССРЭ-нин Чингине прокурору бадылаар.

178 чүүл. РСФСР-нин прокурорунун болгаш оон адаанда турар бүгү прокурорларның бүрүн эргелериниң хуусаазы—беш чыл.

179 чүүл. Прокуратура органнары боттарының бүрүн эргелерин чер-черниң кандыг-даа органнарындан хамаарылга чок ка, чүгле ССРЭ-нин Чингине прокурорунга чагыртын боттандырар.

X. РСФСР-ниң сүлдези, тугу, гимни болгаш найысылалы

180 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Күрүне сүлдезинде кызыл өңде кадыыр болгаш маска дүрзүзүн, хаажылаан тараа сыптарының иштинде хүн херелин көргүскен. «РСФСР» болгаш «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжынар!» деп сөстерни бижээн. Сүлдениң үстүнге беш-адыр сылдыс турар.

181 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Күрүне тугу болза дөрт булунуг кызыл пос болур, оон сывының чанында туктун узунунун сестин бир кезиин эзлеп турар ак-көк диленде бар. Кызыл постун үстүү солагай талазында алдын кадырны болгаш масканы база оларның кырында алдын-биле хаажылаан кызыл беш-адыр сылдысты дүрзүлеп чураан. Туктун калбаанын узунунга хаамаарылгазы—1 : 2 болур.

182 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Күрүне гимнизин РСФСР-нин Дээди Советинин Президиуму бадылаар.

183 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының найысылалы—Москва хоорай.

XI. РСФСР-ниң Конституциязының күштүг болуру болгаш ону өскертириниң чуруму

184 чүүл. РСФСР-нин күрүне органнарының бүгү хоойлуларын болгаш өске-даа актыларын бо Конституцияга дүүштүр, анаа үндезилеп үндүрер.

185 чүүл. РСФСР-нин Конституциязына өскерилгелерни РСФСР-нин Дээди Советинин депутаттарының ниити санының үштүн үйизиндеп эвээш эвес хөй нуруузу хүлээп алганда, РСФСР-нин Дээди Советинин шиитпирин ёзугаар киирер.

Редактор В. С. ШАРАВИН

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Түрег» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.20, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Идея бар!» 9.00, 10.25, 11.50, 15.05 «Амыдыралың магадылаар мен» 13.15, 16.30, 18.20, «Салым-чол» 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Частырыг чок» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Борро аймактың чажыды» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизинин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культурэ киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетөөр киллизинин 2-22-64, чагаа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 118.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин Ном үүлүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00717.